

»MARONIA« И »MARIANI«

После досељења Срба и Хрвата на територију некадашње велике римске провинције Далмације, формирале су се на том земљишту разне одвојене архонтије са засебним домаћим владарима, који су били потчињени цару Византије, као своје суверену и господару. Ове нове аутономне области на територији некадашње Далмације биле су у IX и X столећу овако географски распоређене:

На крајњем северозападу Балканског полуострва простирала се у приморју Хрватска од реке Рање у Истрији до реке Цетине код Сплита. У континенталном залећу ове приморске земље Хрватске, као и осталих приморских земаља, простирала се Србија, обухватајући Босну и Рашку; на југоистоку, на реци Ибру, Србија се граничила са тадашњом Бугарском, а на северозападу са Хрватском. У приморју пак, у поречјима река јадранског слива, јужно од реке Цетине, стерале су се ове земље: Неретва или Паганија са својом копненом територијом од Цетине до ушћа истоимене реке Неретве и са средњодалматинским острвима, који су се пружали пред њеним континенталним обалама; затим, јужно од Неретве па до града Дубровника, било је Захумље, а од Дубровника до северних обала Боке Которске била је Травунија са Конавлима. С јужних обала Боке до града Скадра и реке Бојане ширила се Диоклитија или Дукља.¹

Међу свим овим јужнословенским земљама, захваљујући своје географском положају, Неретва или Паганија била је она која је најпре изишла на позорницу историје. Неретљани су, наиме, били први међу јадранским Словенима који су овладали острвима пред својим копненим обалама и који су се нашли пред слободним морем, што им је отварало све своје путеве у свет. Чим овладаше оним острвима, нешто пре 830. године, биле су забележене у историјским изворима прве вести о њима.

Територија Неретљана састојала се географски од два дела. Један део налазио се на континенту између двеју пограничних река, Цетине и Неретве, са три простране жупаније, од којих су две биле у приморју: једна се звала Мокро, а друга, јужна, звала се Растоке, и обухватала је подручје велике неретљанске делте. Народни назив Растоке има исто значење као и научни термин

¹ Const. Porphyg. De adm. imp., ed Moravsůk, 144, 146, 152—164; — Rađki, Docum., 405—410; — Ферјанчић, Византијски извори за историју народа Југославије, том II, САН, 1959, стр. 34—36, 46—65.

делта,² па је самим тим називом тачно означен географски положај оне жупаније. Становништво ових двеју приморских жупанија занимало се и поморством, јер Порфиригенит изрично каже да су имали и сагене, лађе.³ Сем ових двеју приморских жупанија, државна територија Паганије захватала је и једну трећу жупанију у загорју, далеко од мора, која се звала Дувно или Дален, како је то у Порфиригенитовом извештају погрешно записано, можда уместо Далмен, а чије је становништво живело од агркултуре.⁴

Други део неретљанске територије обухватао је она велика средњодалматинска острва, најпре Брач, Хвар, Корчулу и Мљет, како то наводи Порфиригенит. После, у другој половини X столећа, Неретљани су заузели и остала онамошња острва: Вис са Бишевом, Сушац и Ластово, како то произилази из података млетачког хронисте Јована Ђакона.⁵ Дубровачки аналита Лукарић наводи да су Неретљани држали и Пељешац,⁶ што значи западни део тога полуострва без Стона, који се налазио у границама Захумља. Могло би се закључити из једног документа да су Неретљани држали, бар неко време, и острва Тремити,⁷ што би значило да је њихова била и Палагружа. Ова инзуларна територија Неретљана носила је своје засебно име *Маронија*, а њене становнике звали су *Маријани*, што значи Морјани.⁸

Свако веће острво имало је свога жупана, као што су имале и оне три жупаније на копну, а над овима овим острвљанским жупанима био је гувернер, који је уједно и командант неретљанске морнарице, и носио је титулу *iudex Marianorum*, а после *dux Marianorum* или *marsticus*. Тако у IX веку помиње се жупан Дружак или Дружајко с таквом титулом (*Drosacus, iudex Marianorum*),⁹ а у XI столећу помињу се Јаков *dux Marianorum* или *marsticus*, као и његов наследник Русин.¹⁰ Према томе, ови цитирани наслови у изворима јемче да су се заиста становници неретљанских острва називали Маријани или Морјани.

Како је овај инзуларни део неретљанске земље био најважнији, најутледнији и најактивнији, где су се налазила главна одбрамбена и нападачка упоришта овог поморског наро-

² О томе ћемо детаљније расправљати у нашој студији „О топографији Порфиригенитове Паганије“.

³ Const. Porphyg., о. с., 144; — Раčki, о. с., 406; — Ферјанчић, о. с., 34.

⁴ Ibidem. — Новаковић, Српске области у X и XII веку, 55.

⁵ Johannis Diaconis Chronicon Venetum (Perir, Mon. Germ. SS. VII), 30—33. — Раčki, о. с. 424—425, 426—428.

⁶ Luccari, Copioso ristretto degli annali di Ragusa, 7.

⁷ Barada, Dinast. — pitanje u Hrvat. XI st. (Vjesnik za arh. ist. dalm., sv. 50), 177.

⁸ Исти, Topografija Porf. Paganije (Starohrvat. prosvjeta, 1928, 52, nar. 130, str. 53.

⁹ J. Diaconis, о. с., 17; — Раčki, о. с., 335—336.

¹⁰ Novak — Skok, Supetarski kartular, 214, 219, 221 et passim; — Раčki, о. с., 111, 113, 128; — Шишић, Приручник, 276; — Barada, Kronolog. kr. Slavka (Rad, 311), 202—217.

да, а можда и његова привредна и политичка средишта, то су се у X и XI столећу његовим именом Морјана или Маријана називали и сви остали Неретљани, како они на острвима тако и они на копну, па су стога називи Маронија и Маријани били синонимима с именом читаве њихове земље и за све Неретљане, ма како се они и друкчије називали у изворима (Пагани, Склави итд.). Именом Маријана називали су се и они сами, како то произилази из бишевске повеље (1050. год.). Штавише, овај њихов назив Маријана или Морјана рашчуо се и у иностранству, по целој Европи.

Треба подвући да су именом Мароније означавали неретљанску државу најпре далматински Романи из византинских приморских градова, а преко њих тај се назив рашпирио и код других народа, па се при том мењао у изговору и писању. Већ у Пеутингеровој табули налазимо назив *Inagonia*, којим је означено управо доцније неретљанско копно јужно од Цетине.¹¹ Зато је Фарлати стално идентификовао назив *Magonia* са земљом Неретљана,¹² ма како се она и друкчије називала. Преко далматинских Романа, за цело, име *Magonia* ушло је и у Порфирогенитово дело „О церимонијама“, али у форми назива Моравија, као графичка прешка неког византиског преписивача, Грка.¹³ Сем тога, назив *Magonia* био је познат и Немцима у средњем веку у облику имена *Merania* или *Meran*, у многим варијантама,¹⁴ па чак и у погрешном термину *Moravia*.¹⁵ Најзад, име Маронија и назив њеног становништва Морјани ушли су и у старофранцуско песништво у облику имена »*Moriane*«. ¹⁶ По овом француском облику закључујемо да су стари Неретљани сами себе називали Морјани, а не Поморјани или Приморјани, како би се то могло помислити. У француски језик, међутим, ушло је име неретљанске земље и под називом »*Meranie*«, а то преко краљице *Agnèse de Meranie*, кћери немачког феудалца Берхтолда од Андексса, титуларног херцега од Мераније,¹⁷ што ћемо разложити у засебној расправи. Изгледа да се назив земље Неретљана, у погрешном облику Моравије, као и њихов назив Морјани (*Moriane*), сачувао и у најстаријим анализима дубровач-

¹¹ Синдик, Старе карте југословенских земаља (Атлас Географ. др., св. 6, 1931), табла I.

¹² Farlati, *Illyr. sacr.* III, 9—10, 12, 161—162; IV, 169.

¹³ Const. Porphyg., *De ceremoniis* I, 691; — Rački, о. с., 416; — Ферјанчић, о. с., 78.

¹⁴ Oefele, *Geschichte der Grafen von Andechs*, Innsbruck 1877, 71, 72, 73, 161—173, 174—198; — Kelemina, *Goti na Balkanu* (časopis za zgodovino XXVII, 1932), 125, 126; — Hauptman, *Seoba Hrvata i Srba* (Jugoslav. istor. časopis III, 1937), 51. — J. Mikoczy, *Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ad seculum XIV usque perducta series anno domini 1792* (Arhiv za povjestnicu jugoslovensku XI, 1872), 57—59.

¹⁵ Oefele, о. с., 172, 173; — Hauptman, о. с., 51.

¹⁶ Скок, *Из српско-хрватске топономастике* (Јужнословенски филолог VI, 1926/27), 65 и 66. — Hauptman, о. с., 51; — J. Bédier, *La chanson de Roland*, 78, 194. — F. Lecoy, *Le chevalier au barusel, conte pieux du XIII-e siècle*, 20, 47.

¹⁷ Oefele, о. с., 35.

ким.¹⁸ Напомињемо још да је сплитски песник Марко Марулић, у своме латинском преводу првог дела текста Барског родослова, употребио за старе словенске Неретљане назив *Naropenses* у последњој глави (XXVIII), у којој наводи како су државе Босанаца и Неретљана надживеле пропаст хрватске државе.¹⁹ Име острвљанских Неретљана *Mariana*, како смо већ напоменули, први је унео у историјске изворе млетачки хронист Јован Бакон, као титула жупана Дружајка »*iudex Marianorum*« из 840. год. у рату са млетачким дуждем Трандеником.²⁰

Има још један значајни докуменат у коме је употребљен назив Маронија, као име неретљанске државе, како га је после употребио и сплитски архиђакон Тома у своме познатом спису о историји салонитанске цркве.²¹ То је била папе Пасквала II из 1102. године,²² којом овај папа поставља Кресценција за надбискупа у Сплиту, као поглавара цркве тадашње Далмације и Мароније, у часу када је Хрватска већ била заузета од Мађара, па тим изишла из надлежности сплитског надбискупа, коме су тада биле остале само романска Далмација и „парохија“ (бискупија) Маронија.

Географски положај Мароније нису тачно одређивали новији историчари, иако је њен положај по архиђакону Томи био тачно и потпуно одређен и њему познат, као и неким другим старијим писцима.²³ Није истина, стога, да је то сплитском архиђакону било нејасно или *incertum*, па да би се могло помишљати да је Тома гледао Маронију негде на северозападној граници Хрватске, можда негде у Истрији, како су то схватили неки писци.²⁴ Јасно је и то да Тома није под називом Мароније подразумевао

¹⁸ *Annales ragusini anonymi item Nicolai de Ragusina* (JAZiU, Mon. spect. hist. Slav. Merid., od. XIV, script. v. I), 22, 155, 183, 202.

¹⁹ Joh. Diac., o. c., 17. — Rački, o. c., 335—336.

²⁰ Thomas Archid., *Histor. salonit.*, 41, 45. — Тома помиње Маронију на два места у своме спису. На стр. 41, овако се изражава о границама и простору државе наследника хрватског краља Држислава: „А границе њихова краљевства биле су ове: са истока Делмина где је био град Делмис...; са запада Корушка; према мору све до места Стридона, што је данас граница Далмације и Истрије; а са севера од обале Дунава до Далматинског мора са читавом Маронијом и војводином Захумљем“. — На другом месту, стр. 45, Тома наводи које је парохije сплитска надбискупија хтела задржати, па каже: „Митрополна црква хтела је задржати за себе ове парохije: жупу Цетинску, Лијеванску, Клишку, Мосор, Омиш и Крбаву, па преко Гвозда све до границе Загреба, и читаву Маронију“. Ово збркано помињање Мароније после Крбаве и Гвозда проузроковало је забуну код неких писаца, па су Маронију замишљали негде на северозападним границама Хрватске. Јасно је, ипак, да је Тома оваквим редом споменуо најпре жупе у границама хрватске државе, а Маронију је поменуо на последњем месту, као парохiju изван државе Хрватске.

²¹ *Smičičklas*, *Codex diplom.* II, 4.

²² Шишић, *Летопис попа Дукљанина*, 416.

²³ Фарлати и Крчелић.

²⁴ *Lucius*, *Da regno*, lib. II, cap. XII, p. 69; — Puhiera, *Judex, dux Marianorum* (Prilozi povijesti otoka Hvara I), 6.

ни хрватску жупу коју Порфиригенит назива Паратхаласиа (Подморје) и која се простирала од рта Планке до Солина.

Ево како се Тома изражавао о положају Мароније. у XIII глави свога списка, он казује како је у доба краљева Далмације и Хрватске у границама њихове државе постојала »*tota Maronia*« и војводина Захумље, што међутим није историјска истина, јер су и Маронија и Захумље одувек остале изван граница Хрватске. Ту, између осталог, Тома описује овако: »*ab aquilone vero, a ripa Danubii usque ad mare dalmaticum sum tota Maronia et Chulmie ducatu*«. ²⁵

Зар ишта може да буде одређеније и разговетније од ове убикације? Тома овде има пред очима Маронију и Захумље на обалама Јадранског мора, једну у непосредној близини друге, као што је заиста и било, а не негде у Истрији, на северозападној граници Хрватске. Где је Захумље, тамо је на тим странама и *tota Maronia*. Уз то, сасвим је разумљиво да ову Томину *читаву* Маронију не сачињавају само позната неретљанска острва него и копнени део њене територије, онако како су то разумевали и Мађари под називом Раме, што је Томи зацело било познато. Према томе, он је заиста добро знао где се налазила Маронија, док, напротив, ништа није знао о Неретљанима ни о њиховој земљи, као ни писац Барског родослова, јер у оно доба кад су писали Тома и презвитер из Бара неретљанска држава није више постојала, и већ је била утонула у море заборава. Али се у Сплиту још увек одржало географско значење назива Маронија, и Тома је то знао.

У були папе Пасквала II из 1102. год. наводи се „парохија Маронија“. Назив *Maronia* у овој папској були несумњиво се односи на читаву неретљанску државу, која је тада још увек постојала. Израз „парохија“, у овом случају, значи диоцеза или бискупија, црква неретљанска, која је стајала под јурисдикцијом поглавара сплитске цркве. Ако, пак, сплитски надбискуп врши јурисдикцију над неретљанским острвима, то значи над Маронијом у ужем смислу, он ју је зацело вршио и над читавом неретљанском државом, а то ће рећи и над Маронијом у ширем њеном значењу, како над њеним инзуларним делом тако и над континенталним. Немогућно је замислити да је сплитски надбискуп био надлежан само над једним делом државе, а не и над другим. Тома Архијакон писао је своје дело средином XIII столећа, а то значи више од 150 година доцније, када се спомен на неретљанску државу већ био изгубио из памћења људи, док је у време надбискупа Кресцендија Маронија још увек постојала као држава. Но, имамо и директних савремених извора, који доказују да је сплитски надбискуп имао јурисдикцију и над континенталним делом ове државе. То су документи у тзв. Супетарском картулару, ²⁶ у коме се налазе бројни подаци о јурисдикцији сплитске цр-

²⁵ Thomas Archid., o. c., 41.

²⁶ Novak — Skok, o. c., 213—232.

кве над оним делом неретљанске државе у пољичком приморју, које је тада било само један одломак неретљанске копнене обале до ушћа реке Неретве. Тако је нпр. сплитски надбискуп Лаврентије, претходник надбискупа Кресцендија, посветио нову цркву у Селу, задужбину Петра Црног, Пољичанина настањеног у Сплиту. Због ових права сплитске цркве над „парохијом“ Маронијом доћи ће после, у другој половини XII века, до сукоба између сплитског надбискупа Рајнерија и захумског кнеза Мирослава, који је успео да територију свога Захумља прошири до реке Цетине и да ликвидира засебну област старе Неретве, па је при том оспорио и сва права некадашње јурисдикције сплитских надбискупа над црквом пропале неретљанске државе,²⁷ пошто је ушла у састав православне захумске цркве.

Израз *Mariani* или *Morjani* значи зацело, у ужем смислу, житеље Мароније, како то произилази из јасних навода Јована Бакона о неретљанском жупану Дружајку на острвима, који је носио титулу јудекса Маријана. Али често назив Маријани у XI веку значи и све Неретљане, као нпр. у титули *rex Marianorum* из бишевске повеље.²⁸ То шире значење једног покрајинског имена, означајући име свих житеља једне државе, није био у средњем веку изузетан случај у јужнословенским земљама. Тако исто се дешавало, у оно доба, и код осталих наших средњовековних држава. Као што се израз *Magonia*, у свом ширем значењу, односио на целокупну Неретву, а израз *Mariani* на све Неретљане, тако је било да се и назив Рашка понекад употребљавао у смислу читаве Србије, а назив Рашани за све Србе у Србији, чији се центар налазио у Рашкој. Исто тако и назив Зете понекад се односио не само на првобитну Зету, на Зету у ужем смислу, него и на све области које су захватале границе зетске државе, а назив Зећани служио је и за оне становнике проширене Зете који се никад нису називали Зећанима. Ту је још и пример Босне, чије се име у своје време било проширило на читаву распрострањену државу, па и на пределе ван граница првобитне Босне. Тако је било и у случају Неретљана. Како је некадашња острвљанска Маронија била најзначајнији и најугледнији део државе ових озлоглашених морепловаца, њеним се именом у току времена означавала цела држава, а име њених становника Морјана или Маријана, како су их испрва називали далматински Романи, проширило се на све Неретљане.

Управо је необично чудно оно што се дешавало са називом старих Неретљана у току њихове историје, кроз четири стотине година. Њих су називали разним именима и више пута мењао се назив њихове земље. Ево тих назива. Најпре их знамо из историјских извора под именом Неретљана, а њихова земља звала се Неретва. Још чешће земља им се звала *Склавениа*, а њих су послед-

²⁷ Жиречек — Радонић, Историја Срба I, изд. 1952, 152. — Милаш, Стоп у сред. вијековима, 11—12.

²⁸ Barada, *Dinast. pit. u Hrvat.*, 177.

но звали *Склави* или *Склавони*, као и остале Србе, а нарочито у списима млетачких писаца. Ускоро, земљу им прозваше Паганија, а њих Пагани, како нас о томе извештава Порфиригенит. Уз то, јавља се и ново име њихове земље, Маронија или, погрешно, Моравија, а они су *Magiani* или Морјани. На њих се зацело односи и загонетно име *Меранија* или *Меран* из немачких средњовековних докумената, хроника, јуначких епова и других разних списа, као и старофранцуски назив *Mogiana*. Напоследку, јавља се и име Раме као назив неретљанске земље, пошто потпаде под власт мађарског краља (*rex Ramae*).²⁹

Ове промене имена биле су један од разлога да се постојање ове мале јадранске државе убрзо заборавило и приметно, као да је никад није било. Заиста, као држава, Неретва је била нестала територијално, пошто је њена стара копнена територија ушла у XII веку у склоп Захумља, чије су се границе усталиле на Цетини, и пошто је инзуларна Маронија ушла једним својим делом у склоп млетачке Далмације (Брач, Хвар и Вис), а другим делом (Корчула, Мљет и Ластово) у склоп немањихке Србије за Захумљем. Због тога се десило да су некадашњи називи неретљанске државе и Неретљана били заборављени и неразумљиви, или су пак остали као празне речи без стварног значења, па су неки њени називи у документима и изворима остали као научне загонетке још и данас. Чак су неки од ових назива, доцније, пошто је био заборављен њихов изворни смисао, добили и друго значење, као нпр. *Рама*, о којој су неки страни хроничари и научници погрешно мислили да се то име односи на Босну,³⁰ јер им није било познато првобитно географско и политичко значење Раме. Држава Неретљана, међутим, постојала је више векова. Више од три столећа била је самостална и под суверенитетом Византије.

У другој половини XI столећа неретљанском државом владали су њени народни владари са титулом краља, што ћемо изложити у засебним расправама.

Антоније П. Фарчић

МОЛБА ДОЊИХ ВАСОЈЕВИЋА 1860. ДА СЕ ПРИПОЈЕ ЦРНОЈ ГОРИ

Разграничењем које је извршила међународна комисија 1858/59. Васојевићи су подијељени на два дијела. Горњи Васојевићи су припали Црној Гори, а доњи су и даље остали под Турском. Ово је изазвало жесток отпор Васојевића, нарочито оних

²⁹ Smičiklas, Codex II, 47.

³⁰ Thwroc, Chron. Hung., 360. (Boznense regnum quod et Ramam vocamus); — Fejer, Cod. diplom. X 4 p. 377 (regnum nostrum Ramae seu Boznae); — Klaić, Poviest Bosne do propasti kraljevstva, 47, нар. 11, 48; — Ђоровић, Хисторија Босне, 157—158; — Жиречек — Радошић, о. с., 133. — Нарочито је погрешно схватање и образлагање Ферда Шишића у његовој књизи »Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića«, 57—60.